

Název práce: Historické proměny krajiny Krkonoš
Vypracoval: Pavel Holubec
Předmět: Historie a estetika 13, kulturně historické
proměny sídel a krajiny
Dne: 17.4.2003

Historie

- do 9.stol. – archeologické nálezy na Trutnovsku: ojedinělé zbytky více kultur
1006 – objevení horských pramenů v Jánských Lázních (dle pověsti)
1012 – rýžování zlata na Rýchorách (dle pověsti)
1110 – Boleslav III. Křivoústý vpadl Libavským sedlem co Čech
1143 – zpráva se zmiňuje o hlubokém pomezním hvozdu, jehož centrem jsou Krkonoše, zasahujícím až ke Kumburskému újezdu na Jičínsku
1197 – v Polickém Újezdu se usazují břevnovští mniši
konec 12. stol. – založena slovanská osada Úpa, později město Trutnov (1301)
13. a 14. stol. – postupná kolonizace, klučení a žďáření lesů, vznik polí, luk a pastvin
1241 – před tímto rokem založeno vrchlabské proboštství (pravděpodobně)
1277 – vznik trutnovského manství
1281 – začátek kolonizace Jelenigorské kotliny
1292 – kníže Bolko staví hrad Chojník
3/4 13. stol. – vystavěn hrad Vízmburk, nad údolím Úpy
zač. 14. stol. – vystavěn hrad Nístějka (u Vysokého nad Jizerou) a hrad Štěpanice
1335 – polský král Kazimír III. Uznává právo české koruny na Slezsko; dolování železné rudy v Kowarech
1337 – zprávy o rýžování zlata u Štěpanic (Zákoutí)
1377 – vznik panství rodu Schaffgotschů ve Slezsku
1380 (asi) – vystavěn hrad Návarov (u Semil)
1456 – cesta neznámého Benátčana do Krkonoš, první popis výstupu na Sněžku
1511 – míšenští horníci dolují u Trutnova, poté v Obřím dole
1516 – první zprávy o dolování ve Svatém Petru
1530 – Kryštof Gendorf jmenován horním hejtmanem
1533 – Vrchlabí povýšeno na město
1546 – Svoboda nad Úpou získává horní svobody
1546-1548 – nad starou tvrzí ve Vrchlabí vystavěn zámek
1556 – založena osada Černý důl
1562 – před tímto rokem založena skelná huť v Rokytnici nad Jizerou
1566 – počátek rozsáhlého osídlování Krkonoš kolonisty z alpských zemí; na Malé Úpě vystavěna první klauzura – přehrada pro plavení dřeva
1570 – první zpráva o dobývání uhlí u Žacléře
1590-1591 – jedny z prvních bouří lesních dělníků ve východních Krkonoších
1609 – v září prošla nejvýznamnější komise kutnohorských dolů východní Krkonoše; podrobný zápis
1616 – založena skelná huť v Sklarské Porebě
1618 – začátek třicetileté války
1625 – ukončena plavba dřeva pro kutnohorské doly
1648 – Vestfálský mír, konec třicetileté války
1662 – první zpráva o značení cest tyčemi
1679 – vzpoura rokytnických havířů
1681, 10.1. – vysvěcena kaple sv. Vavřince na Sněžce
1684, 19.9. – vysvěcen Labský pramen biskupem Janem z Talemberka
1698 – první zmínky o školním vyučování v Krkonoších – Vítkovicích
1700 – V Karpaczi založen cech laborantů
1710, 23.6. – ukončeny hraniční spory mezi českými s slezskými šlechtici
1714 – založena skelná huť v Novém Světě
1722, 29.8. – vydány harrachovské hospodářské instrukce
1730 – zastavena těžba rud ve Svatém Petru

1740-1742 – první slezská válka
 1742, 11.6. – odtržení Slezska od Rakouska
 1744-1746 – druhá slezská válka
 1746 – počátek zásahů hraběte Sweérts-Sporka do hospodářství jilemnického panství
 1748, 21.2. – vydány harrachovské instrukce vypracované Sweérts-Sporkem
 1756-1763 – sedmiletá válka
 1775 – na jilemnickém panství zrušena pastva panského dobytka; 26.3. – začátek nevolnického povstání na panství Maršov, 28.3. – porážka vzbouřenců u Trutnova
 1776, 26.6. – povstání poddaných v Rokytnici n. Jizerou
 1778-1779 – válka o dědictví bavorské
 1778, 4.9. – srážka pruských vojáků s obyvateli v Temném Dole
 1781 – zrušeno nevolnictví
 1783 – parcelace panských dvorů na Vrchlabsku
 1786, 27.7.-15.8. – expedice Královské učené společnosti z Prahy do Krkonoš
 1815 – začátek sportovních na saních z Pomeznic bud
 1816 – kaple na Sněžce přeměněna v hospodu
 1817 – úplné zastavení těžby rud v Černém Dole
 1848 – vybudovány sklárny v Temném dole
 1854 – znovu vysvěcena kaple na Sněžce
 1855, 5.-6.8. – exkurze České lesnické jednoty na vrchlabské panství
 1866, 25.6. – u Žacléře přechází do Čech pruská armáda
 1879 – ukončena plavba dřeva po Labi
 1880 – otevřena silnice Vrchlabí-Špindlerův Mlýn; první lyže Krkonoších, vznik krkonošských spolků na obou stranách hor
 1882 – ukončení plavby dřeva na maršovském panství
 1884, 19.9. – slavnost 200 let vysvěcení pramene Labe
 1890 – vydán zákon o hrazení bystrin v Krkonoších
 1897, 29.-30.7. – postihla Krkonoše jedna z nejničivějších povodní
 1904 – hrabě Harrach zřizuje pralesovou rezervaci na Strmé stráni v Labském dole
 1913, 24.3. – tragická smrt Hanče a Vrbaty při mezinárodním lyžařském závodě
 1914 – postaven vodovod na Sněžku
 1918 – vydán záborový zákon (první pozemková reforma)
 1928 – zahájen provoz lanovky Jánské Lázně – Černá Hora
 1934 – založena Horská záchranná služba
 1937 – počátek stavby hraničních opevnění
 1938-1945 – německá okupace Krkonoš
 1946-1949 – stavba lanovky Pec p. Sněžkou – Sněžka
 1952 – vyhlášena první etapa Krkonošského přírodního parku
 1955 – začátek rozsáhlého zalesňování nad hranicí lesa
 1959, 16.1. – vyhlášen Karkonoski park narodowy
 1963, 17.5. – vyhlášen Krkonošský národní park (KRNAP)

Krajina

Geologicky jsou Krkonoše součástí Českého masívu. Tektonická stavba byla vytvořena při Kaledonském vrásnění v moldanubiku (krkonošsko-jizerský žulový pluton). Následné variské vrásnění v kambriu ji jen zdůraznilo a od této doby (před zhruba 270 mil.let) byl povrch Krkonoš tvořen parovinou, jejíž zbytky můžeme dodnes pozorovat ve vrcholových partiích. V nejmladší době byl Český masív postižen saxonským horotvorným neklidem, který byl odezvou mohutných vrásnění v Alpách a Karpatech. Jelikož tvořil značně konsolidovaný, mnohokrát provrásněný celek, byl pouze rozlámán na menší kry, z nichž jedny stoupaly a jiné klesaly, vždy podél význačných tektonických linií. Tak se stalo, že Krkonoše byly vyzdviženy, přičemž se oživila denudace (rozrušování, zvětrávání, srovnávání) povrchu. Vyzdvižená parovina se počala členit, přičemž stále více vystupovaly hřebeny budované odolnějšími horninami (Studniční a Luční hora, Kozí Hřbety, Zlaté Návrší). Hluboká údolí nabyla svého dnešního tvaru působením čtvrtohorních horských ledovců, zatímco pevninský ledovec dotvořil severní strmé svahy Krkonoš a zanechal za sebou též dvě ledovcová jezírka (Velký a Malý Stav).

V nejvyšších polohách se díky extrémním podmínkám (krátké vegetační období, rychlé střídání mrazových cyklů na jaře a na podzim, vítr) udržely některé rostliny, které se sem dostaly s čelem ledovce (glaciální relikt). Po ústupu zalednění se postupně vyvinula rostlinná skladba, jež pokrývala hory až do příchodu člověka v průběhu 11. – 13. století. Většinu Krkonoš pokrývaly lesy: Úpatí svahů se zelenala porosty buku s tmnými skvrnami jedle, k nimž se místy na severních svazích a v chladných údolích přidružil smrk. Četné potůčky lemovaly skupiny jasanů, klenů a olší. Nad nimi na suťových svazích rozkládaly své mohutné koruny javory, tu a tam i jilmy. Čím více do hor, tím více přibývalo smrku, až nejvyšší partie lesa, kolem 1100 m. n. m. se staly jeho doménou. Jak smrky stoupaly stále výš, jejich koruny se stávaly nižšími a dřevo sukovitější. Sem tam se objevovaly políčka kleče. Od 1250 m. n. m. se smrk téměř vytratil, přikrčil k zemi a vrcholky hor a široké planiny pokryly porosty kleče – tu husté, onde zase mezernaté. Jenom nejvyšší vrcholky byly královstvím větru a mrazu, přesto tu však vzdorovaly k zemi přitisknuté trsy trav a sítin a drsný koberec lišejníků.

Příchod člověka

První lidé se dle archeologických nálezů sporadicky objevovali na Trutnovsku již od nejstarších dob, zachovaly se zbytky téměř všech kultur od neolitu až do mladší doby hradištní. Zdali se vydávali i dále do hor se můžeme pouze dohadovat, zatím nebyly nalezeny žádné stopy, jež by to naznačovaly.

Pravděpodobně už v této době však vznikly nejstarší stezky, které spojovaly lidská sídliště a vedly i ke zdrojům surovin. Přemýšlet o době jejich prvního proslápnutí snad ani nemá smysl – příchod prvního člověka ještě zdaleka nemusí být počátkem cesty. Cesty se snaží spojit dvě místa nejkratší cestou – cestou nejmenší námahy. Do této námahy se jistě započítává i vzdálenost, avšak především energie (jídlo) nutné jak pro projití dané cesty, tak prvotní námaha spojená s najitím a „prosekáním“ cesty. Tyto požadavky víceméně vylučují hory ze seznamu míst kudy stezku vést. Nejstarší cesty se tedy horám obloukem vyhýbaly - např. z Kladské stezky, známé už od pravěku, byly Krkonoše jistě vidět, avšak byl to spíš orientační bod, než místo kam by v dávné minulosti někdo směřoval.

S přibývajícím obyvatelstvem v Čechách i jiných částech Evropy však stoupala jednak potřeba jídla, spojená s mýcením ploch vhodných pro zemědělství, tak i poptávka po „nadstandardním zboží“, které nebylo možno získat kdekoli, leč jen v určitých místech. Jak se postupně rozvíjel obchod, začalo být důležité nejen to, že výrobky se mohou dostat na místo

určení, ale i doba, kterou jim přeprava trvá. Pokud obchodník doveze více zboží za stejný čas, má větší zisk, dosáhnout se toho dá buď zvětšením objemu přepravovaného zboží, nebo rychlostí přepravy. Jelikož dopravní prostředky se ve středověku nevyvíjely tak bouřlivě jako dnes, dalo se časové úspory dosáhnout nejspíše najitím kratší cesty, třebaže obtížnější. Další výhoda, plynoucí z prošlapávání nových stezek spočívala v alternativách k dané cestě – pokud byla jedna cesta zablokována (třeba díky válce, nebo živelné pohromě), dalo se jednoduše jít jinudy. Síť cest postupně mohutněla.

V Krkonoších bylo nejspíše vydat se po svazích a přes hřebeny, hlavní údolí se nehodí, poněvadž jsou ledovcového původu a závěr mají strmý a neschůdný. Stezky proto vystoupily po přehledném svahu nad hranici lesa, kde vedly mezernatými a nízkými porosty kosodřeviny, snáze proniknutelnými než hustý smrkový prales.

Nejstarší stezka, která se Krkonoš dotýká na jejich východním okraji je stezka vedoucí od Trutnova, přes Babí a Bobr Žacléřským průsmykem do Polska – spojovala pravděpodobně Prahu s Vratislaví. Touto cestou prý táhl roku 1003 do Čech německý císař Jindřich II. a v roce 1110 Boleslav III. Křivoústý. V roce 1424 tudy vedla „spanilá jízda“ husitů do Slezska a stejnou cestou dne 3. 2. 1628 opouštěl Čechy i Jan Ámos Komenský.

Další kandidát na nejstarší krkonošskou stezku je tzv. Slezská cesta – přes Jilemnici, Strážné, Výrovku, sedlem mezi Luční a Studniční horou a kolem Luční boudy do Slezska, na severním svahu se rozdvojila a pokračovala buď do Jelení Góry, nebo do hornických Kowar. Dle některých odhadů byla známá již v 9. století. Význam této stezky a provoz na ní vzrostl zejména po částeční německé kolonizaci přilehlé části Čech, kdy se stala pojítkem mezi německými obyvateli Slezska a novými německými osídlenci v Čechách. Později spojovala dvě významná hornická města: Vrchlabí a Kowary.

Druhou nejstarší stezkou je Česká cesta (Böhmsteig), stoupala z české roviny přes Semily a Vysoké nad Jizerou do údolí Jizery. Pod Sklenařicemi řeku překročila a vystoupala na Kotel, prošla kolem pramene Labe na hranici Slezska a sestoupila do údolí ke Sklarské Porebě a vedla pravděpodobně ke staré slovanské pevnosti Wlen. Šlo o jednu ze starých obchodních solných stezek. Její stáří není jisté, existují však jisté nedoložené pověsti o starých slovanských obřadech u pramene Labe, což by stáří cesty posunulo mnohem hlouběji v čas. Frekvence dopravy stoupla se začátkem dolování v horách a později též se založením sklářských hutí v Rokytnici nad Jizerou a Sklarské Porobě. Touto cestou utíkalo po třicetileté válce mnoho exulantů do Slezska, přičemž 14 z nich zde umrzlo (pouze jedno malé děcko se zachránilo zabalené v přikrývkách a bylo vychováno v Rokytnici). Roku 1756 tudy vtrhli rakouští vojáci do Sklarské Poreby a r.1939 zde prošli němečtí vojáci, kteří obsazením Rokytnice zahájili okupaci Krkonoš.

Kolem těchto stezek postupem času vyrůstala lidská sídla – ať už horské boudy, vesnice, či města a tyto stezky byly tepny, na než se napojovaly jiné komunikace – k boudám, na svážení dřeva, či vyhánění dobytka na pastvu.

Kolonizace Krkonoš, těžba dřeva a rud

Za feudalismu byla země bez pána pokládána za majetek panovníka. Jelikož však byla neužívaná, neplynul mu z ní žádný prospěch, proto tu byla snaha kolonizovat netknuté území a začít využívat jeho bohatství. Předpoklady pro kolonizaci ve 13. a 14. byly přímo ideální – král dával půdu jako odměnu za služby a věrnost, obdarovával jí šlechtu a církevní řády, které si chtěl i takto naklonit. Ti zase měli motivaci začít s kolonizací – investovat lidské zdroje do přeměny pralesa v hospodářskou krajinu, z níž může plynout jisté bohatství. Kolonizátoři Krkonoš byli ponejvíce němci. Jako první přicházeli hledači rud (již ve 12.stol. byly např. na severní straně hor založeny osady Kowary – 1156, Miedziana Góra – 1148). Neprobádané oblasti, zmínky o nálezích rud, ať už skutečné, či jen vymyšlené začaly lákat i cizince –

především Benátčany – Vlchy. Např. zmínka o cestě jakéhosi Benátčana, který se roku 1456 vydal sám do hor a svou cestu pak náležitě barvitě popsal (potkal i strašidla, našel zlato a drahé kameny ...). Velkou podporu hledání pokladů projevoval Rudolf II. a tak se za jeho vlády rozjeli prospektoři po celé zemi. Nevím, jestli by se to dalo přirovnat ke „zlaté horečce“ jak ji známe v moderní době např. z Aljašky či Kalifornie, ale je jisté, že do hor se vydávali všelici dobrodruzi a hledači pokladů, toužících po rychlém zbohatnutí.

Z počátků dolování pochází též zkazky o duchu hor – Krakonošovi, který si své poklady hlídá a je proto třeba provádět jisté magické obřady, nebo dodržovat jistá „pravidla kutání“ aby byl duch hor příznivě nakloněn a pokus se skončil úspěchem.

Za vlády Ferdinanda I. (1526-1564) docházelo mezi českými stavy a panovníkem k rozporům a ten se je snažil řešit například dosazováním vlastních, loyálních lidí do důležitých pozic – m.j. na místa nejvyšších úředníků v hornictví a lesnictví, obvykle šlo o cizince – šlechtici a odborníci z Rakouska a Itálie. Takto povolal i Kryštofa Gendorfa, který získal horní právo pro vrchlabské panství. Byl to muž velmi podnikavý - rozšiřoval těžbu do řady nových ložisek a vznikaly tak mnohé spory s jinými horníky. Zaměřil se především na povrchovou těžbu železných rud – pozdvihl např. hamry ve Vrchlabí, které se tak staly podnikem významným v rámci celých Čech. Mimo železné rudy se těžila i ruda stříbrná, měděná a zlato. Zvyšovala se intenzita těžby a počty obyvatel hornických osad. Za Gendorfa došlo k mohutnému rozmachu dolování v Krkonoších, pokračoval v něm i Albrecht z Valdštejna, za něhož se vyráběly především děla, mušketa, dělové koule a zákopnické nářadí pro jeho vojska. Mimo aktivit šlechty se rozvíjelo dolování a zpracování rud i menším rozsahu v celých Krkonoších – 16. stol. je dobou jejich největší slávy. Jen železných hutí bylo v Krkonoších doloženo 18 - tedy 12% celkového počtu hutí v Čechách. Byly to však hutě malé a nepříliš výkonné – dýmačky. Technický pokrok – vynález vysoké pece – však předznamenal jejich konec. Vysokým pecím s kontinuálním tavicím obdobím a větší efektivitou (avšak i vyššími počátečními náklady, které předurčily k jejich provozování pouze šlechtu a bohaté měšťany) nemohly starší dýmačky konkurovat. Na sklonku 16. a počátku 17. století tak zaniklo mnoho hutí, mimo jiné též v důsledku 30-tileté války, následné hospodářské krize, poválečných zmatků a majetkových přesunů. Nová šlechta po válce toužila po obnovení těžby a především po obnovení předválečných zisků, mnoho vrtů však bylo zatopených, pobořených a nebo se muselo kutat ve větších hloubkách, což těžbu prodražovalo a byla po čase ukončena pro nevýnosnost. Ačkoli byly i později jisté snahy o obnovení těžby, obvykle po několikaletém průzkumu a drobném kutání skončily. Pouze železářny u Horní Sytové se udržely v letech 1754-1848. Konec železných hutí v Krkonoších a v podstatě v celých Čechách lze též spojit s nedostatkem dřeva pro efektivní provoz vysokých pecí a s rozvojem technologií – trh ovládly nové železářny v Kladně a Ostravě, jež vyráběly pomocí kamenouhelného koksu železo mnohem levněji.

Od první poloviny 16. století se v Krkonoších na různých místech těžil vápenec a jeho těžba pokračuje v Černém dole v Lánově dodnes.

Bohatství dřeva a určité zásoby křemene byla předpoklady pro vznik a vývoj sklářství. Již od 14. století je jsou doloženy sklárny ve Vysokém nad Jizerou a Sklarské Porebě. Sklárny se soustřeďují do západních Krkonoš – v okolí Rokytnice, především v souvislosti s Českou stezkou, která udržovala spojení s oběma stranami hor. Skelné hutě měly vysokou spotřebu dřeva, takže své okolí dokonale odlesnily. Na výrobu potaše se navíc používaly přednostně jasany, jilmy, javory, vrby, buky a habry, tudíž se jejich zastoupení v lesích výrazně snížilo. Sklárny poskytovaly zaměstnání pro nejrůznější profese, jejich prostřednictvím tak docházelo k další kolonizaci a stavbě přidružených podniků – mlýny, krčmy, pivovary.

S dolováním i sklářstvím byla spojena velká spotřeba dřeva – na výdřevu, důlní zařízení, stavbu obydlí, ale i na výrobu dřevěného uhlí v milířích potřebného pro hutě. Krkonoše se tak začaly odlesňovat, dříví se těžilo holosečně a k dopravě ze svahů se

používaly smyky („ryzy neb lihy k spouštění dřeva dolů“), dále se pak plavilo po vodních tocích na místo určení. Je možné, že z názvu těchto smyků – německy Riesen – vzniklo i německé pojmenování Krkonoš: Riesengebirge.

Dřevo z Trutnovského panství se polovině 16. století plavilo až do Kutné Hory, této pokladnice „Českých zemí“, jejíž doly produkovaly v letech 1510-1610 průměrně 30 q stříbra za rok a vyžadovaly velké množství dřevěného uhlí. Jelikož ho byl nedostatek z tamních zdrojů, muselo se dřevo dovážet. Šlechta totiž nenechala dřevo těžít v královských lesích určených pro honitbu. Nejprve se dříví plavilo z královských lesů v Polabí, od Jaroměře a Dvora Králové. Postupem času však tyto zdroje přestávaly stačit, a tak padlo rozhodnutí kácet v trutnovských lesích, splavit Labe a Úpu, čemuž byly za císaře Maxmiliána II. (1564-1567) vynaloženy značné prostředky. Dřevo se pak plavilo cca 150 km až do Starého Kolína. Pro nedostatek domácích odborníků na kácení a plavení dřeva byli přizváni odborníci z Rakouska – ti si následně najímali dělníky v alpských zemích a posílali je do Krkonoš, což byla v podstatě další kolonizační vlna.

Noví osídlenci z Korutan, Štýrska a Tyrol zavedli do Krkonoš svoji kulturu, nářečí a hlavně způsob života. Sámě rohačky, krosny, sněžnice, budní hospodářství a výrobu sýrů. Ti, kteří pracovali v lesích opouštěli rodiny na několik dní a stavěli si dočasné příbytky, jednoduché budky. Sloužily jim proti nepohodě a k přenocování. Postupem času se do opuštěných budek nastěhovaly celé rodiny. Rodiny obvykle chovaly dobytek, aby si přilepšily a nebyly závislé na dodávkách potravin z údolí, za něž museli draž platit dopravcům (náročný terén) a nebyli tak odkázáni pouze na plat za práci v lesích. Osídlenci postupně chov dobytka rozšiřovali a na léto ho vyháněli do opuštěných dřevařských budek. Přibírali si též dobytek z nížin a za úplatu pásli pánům dokonce až z Hradce Králové.

Vysoká a bezohledná těžba spolkla většinu kvalitního dřeva a jen málo hůře přístupných částí hor zůstalo nedotčeno. Navíc se začala prudce měnit druhová skladba porostů - holosečový způsob těžby neumožňoval zmlazení stinných dřevin a proto vymizely (takto se ztratila jedle a částečně i buk, který byl navíc vyhledáván místními uhlíři, protože dával kvalitní uhlí). Z těchto důvodů doporučila Komise kutnohorských dolů přesunout těžbu do Rychnovských (Orlických) hor, což se i v letech 1609-1612 stalo. Přestěhovala se většina dělníků, avšak někteří zůstali. Museli však zaplatit určitý obnos, aby mohli nadále bydlet v chalupách a přístřešcích, do nichž se nastěhovali, a zůstat císařskými poddanými

V 16. století byla situace poddaných všeobecně bídná. Zhoršil ji i postupný úpadek Kutnohorských dolů, kdy výplaty dělníků byly mnohdy i o celé roky opožděny. Léta neúrody a hospodářských krizí vždy doprovázel hladomor a nemoci. Situaci v Krkonoších popisuje lánovská kostelní kronika takto:

„Roku 1570 byl na Moravě a roku 1571 v celém Německu a také na farnosti lánovské nepopsatelný hlad, takže se všude na veřejných cestách válely mrtvolky lidí zahynulých hladem. Ze Slezska utíkali lidé za chlebem do zdejších míst a měst a pili hltavě dokonce krev poražených zvířat, ba co ještě více, maso z mrch od rasa sedřených si vyžebrávali a pro zachování života žrali, také trávu a seno vařili a k jídlu požívali. Z toho povstal takový mor a zle řádící nemoc, že v horách pomřelo mnoho tisíc lidí. Hladomor trval tři léta.“

Budní hospodářství

Budní hospodářství přinesli do Krkonoš alpští lesní dělníci. Po zrušení těžby dřeva pro Kutnou Horu většina dělníků odešla, avšak mnoho těch co zůstali se postupem času specializovalo na pastevectví a přidruženou výrobu. Boudy byly tehdy velmi primitivní a sloužily jen krátkou dobu, než se celé jednoduché hospodářství přestěhovalo za lepšími pastvinami. Stavěly se ze dřeva, kryté kůrou a bez kamen. Používaly se pouze jako boudy letní, obývané od konce května do začátku září. Již tehdy však byly založeny některé boudy a

skupiny bud, které se udržely dodnes. Byly to zejména Krausovy boudy (Labská), založené bratry Krausovými, kteří sem přišli roku 1550 z Alp a postavili mlýn na Labi – základ celé osady. Za nimi přišla rodina Halmanů, Erlebachů, Adolfů a dalších; příslušníci těchto rodů se stali hlavními kolonizátory horských oblastí středních a západních Krkonoš.

Majitelé panství poznali v budním hospodářství další možnost využití ploch dosud ležících ladem i možnost zisku. Nařizovali proto budařům stavět boudy pro panský dobytek a pro šafáře, podle nichž byly boudy nazvány. Vznikla tak Bantelova bouda, Bergerova bouda, Tetřeví bouda a boudy Hříběcí. Na slezské straně hor byly založeny boudy: Hamplova (1642), Farářova, Rybniční a Stará Slezská bouda

Nejvýše položenou a také jednou z nejstarších je Labská bouda, ležící v srdci horské pláně – Bílé louky, na česko-slezských hranicích. Již brzy po svém založení byla obývána celoročně, sloužíc jako hospodářské centrum (pasení dobytka a sečení trav) a pro přenocování cestovatelů na Slezské stezce. Roku 1625 byla přestavěna protestantskými uprchlíky, kteří se tu po několik let zdržovali.

Za třicetileté války, kdy kraj pustošily vojska všech stran bez rozdílu, se uchýlovalo mnoho lidu do míst chráněných před nájezdy vojsk. Lidé z kraje se stahovali do podhůří a do vyšších poloh lid z údolí. Nalezli zde možnost bydlení i obživy, byly založeny i některé nové letní boudy (Bradlerovy, Martinovka). Po skončení války r. 1648 došlo k významným majetkovým změnám, kdy příslušníky staré české šlechty, pokud se postavili proti Habsburkům, nahradili váleční dobrodruzi z Německa, Itálie, Francie a Španělska. Noví páni se dali plně do služeb protireformace a vehementně se pokoušeli přivést do lůna církve katolické veškeré své poddané. Práci měli stíženu takřka nulovou podporou mezi obyvateli (jen 3% jich byli katolíci), a tak přes veškerou snahu se mnoho lidí hlásilo k vírám reformovaným, ačkoli někdy jen tajně.

Díky úbytku obyvatel během války se šlechta snažila zvyšovat výnosy panství zvýšeným vykořisťováním nevolníků (roboty) a dále zaváděním odvětví méně náročných na pracovní síly – rybníkářství v podhůří a především chov dobytka. K tomuto účelu byla vydávána všeliká nařízení a hospodářské instrukce, jež měly mimo jiné omezit svévolné hospodaření poddaných. Týkala se zákazu vynášení dříví z lesa (dříví byl nedostatek), zákazu pastvy koz a dobytka v lese. Především hrabě Sweérts-Spork se ujal vydávání těchto nařízení (1748). Měly sloužit především k ochraně panského majetku (nebyly vždy dodržovány a mnozí hajní prohřešky tolerovali), avšak později byly doceněny též pro podporu správného hospodaření v lesích a jejich uchování do dnešních dnů, i přes časté zhoršení životní úrovně poddaných. Z popudu hraběte byla započata stavba několika bud, jež zajišťovaly hospodaření ve vrcholových partiích hor – pastvu dobytka a sečení trávy. Po roce 1710, po urovnání hraničních sporů byly vystavěny Krauzebudské a Rokytenské dvorské boudy, Mísečné boudy a řada seníků na vrcholových loukách. S rozšiřováním hospodářství docházelo k ničení klečových porostů v partiích nad hranicí lesa. Lesům samotným však prospěl zákaz pastvy, osévání prázdných míst lesním semenem a šetření dřevem.

V letech 1665-1681 byla na Sněžce vystavěna kaple a zasvěcena sv. Vavřinci. Kapli dal postavit hrabě slezský Schaffgotsch z důvodů znovunabytí svého majetku a jako symbol vlády nad tímto územím. V kapli se konaly pětkrát do roka bohoslužby. V čas jejich konání vrchol navštívily stovky poutníků, byly tu kramářské boudy i jarmareční vyvolavači.

Jako reakci na stavbu kaple byl roku 1684 vysvěcen Labský pramen, čímž byla potvrzena náležitost této oblasti ke královéhradecké diecézi a tím i českým pánům. Slavnosti se zúčastnilo též mnoho obyvatel, čehož biskup využil k vyvádění z jejich náboženského bloudění a přesvědčování o svých dobrých úmyslech. Biskupovy relikvie nesl velbloud, darovaný hrabětem Morzínem, nesvědčilo mu však horské podnebí, a tak v půli cesty padl a předměty museli donést příležitostní nosiči. U pramene měl též vyrůst kostelík, k realizaci však nikdy nedošlo.

V 18. století zhoršilo hospodářskou situaci obyvatel několik válek, tradičně doprovázených drancováním a následným zvýšením požadavků šlechty, pro úhradu vlastních škod. Byly to Prusko-Rakouské Slezske války (1740-42, 1744-45), Sedmiletá válka (1756-1763) a válka s dědictví Bavorské (1778-79). Život poddaných byl stále nesnesitelnější až vyústil roku 1775 v jejich vzpouru, která však byla s pomocí vojska rozprášena.

Se zrušením nevolnictví roku 1781 a vydáním tolerančního patentu o něco dříve se udály významné změny ve vlastnictví pozemků a bud. Panské boudy byly levně, či za nájem rozprodány a náležející pozemky rozparcelovány. Z horských obyvatel se stali nájemci, či pachtýři. Bylo-li kde vhodné místo nebo loučka, vznikla tu nová letní bouda popř. seník. Opuštěné a zchátralé letní boudy byly obnoveny a vráceny k používání. Nastal vrchol budního hospodaření v Krkonoších, doprovázený ničením kosodřeviny a smrku, horských louček, vznikem stezek a průhonů dobytka. Roku 1804 bylo zaznamenáno na panství Maršov 996 bud, Vrchlábí 309 a Jilemnice 316; s připočtením bud ve vyšších polohách panství Žaclěb a bud na Slezske straně se celkový počet odhaduje na 2500. Na jednu boudu připadá průměrně 7 lidí, 6 – 9 krav a 3 – 6 koz. Počet obyvatel, žijících v létě na horách se tak pohyboval mezi 18-21 tisíci.

Obrat nastal roku 1852 s novým lesním zákonem, který zakazoval užívání lesní půdy k jiným účelům a nařizující vysazování lesa. Postupně tak došlo ke zrušení pastvy, jenom seno sklízelo nadále a zásobovalo hospodářství v nižších polohách. Omezování pastvy, zvyšující se možnosti výtěžku z cestovního ruchu a snažší výtěžky v průmyslu vedly k postupnému úpadku budního hospodářství. Roku 1892 bylo v Krkonoších napočteno pouze 84 bud.

Oronymum Krkonoše

Oronyma = vlastní jména tvarů členitosti povrchu zemského, tj. orografických celků, horských skupin, vrchovin, hor, pohoří, rovin, údolí ...

Krkonoše je jednoslovné pojmenování pro nejvyšší České pohoří. Jako první bývá uváděno jméno „Askiburgion“. Claudius Ptolemaios jím pojmenoval celý komplex pohoří včetně Ještědských, Jizerských, lužických hor atd. Ve 3. stol. n. l. nazývá Krkonoše Dio Cassius „Vandalské hory“ podle kmene, který sídlil na východ od střední Odry. V ruských letopisech jsou Krkonoše nazývány „Český les“ (1095). Podle Přibíka Pulkavy nesou název „Sněžné hory“ (1380).

Dnešní název se nejprve objevuje ve formě singuláru jako označení pro horský hřbet, který nese toto označení dodnes. Poprvé je zmíněn r. 1492 v zápisu o rozdělení štěpanického panství na valdštejnský a jilemnický díl. Následuje záznam v listině krále Vladislava II., datované v Budíně r. 1499. Na mapu ho jako první zaznamenal r. 1518 Mikuláš Klauďán. V kronice V. Hájka z Libočan z r. 1441 se objevuje název „Česká a Slezska Krkonoš“. Plurálový tvar „Krkonošské hory“ pochází z r. 1517 a nynější podoba „Krkonoše“ z r. 1601.

Oronymum je nejčastěji chápáno jako složený tvar ze slovanského základu krk-, krak-, „kosodřevina, kleč“ a –noš, –e „nosit“. Název je motivován kosodřevinovým porostem hory, hor.

Vedle tohoto nejpravděpodobnějšího výkladu existuje celá řada interpretací názvu, jež však zůstávají pouhými domněnkami. Jako příklad lze uvést pojetí Jungmannovo, který spojoval oronymum se jménem „Korkontoi“, sídlícího podle Ptolemaia v severovýchodních pohraničních horách dnešních Čech. Původně snad keltské jméno převzali Slované v podobě Korkontji, Kьrkontji, Kьrkonotsi, v lidovém pojetí Krkonoši.

„Novější bádání se pokouší vyložit Krkonoše ze substrátového, snad již praeevropského základu s významem „kamenité úbočí, kamenné pole“. Na podporu této hypotézy lze uvést mj. jméno pohoří Gorgany (sv. část Východních Karpat v SSSR ...)

Jméno je považováno dále za nejasné.

Německý ekvivalent oronyma je poprvé zmíněn Agricoulou v r. 1546 ve tvaru sg. „Risenberg“ jako pojmenování nejmohutnějšího vrcholu pohoří (r Riese „obr“), viz Sněžka č. 169. Plurální forma „Riesengebirge“ je zaznamenána v r. 1571. Podobně jako český název přešlo německé oronymum z jedné hory na celé pohoří.

Prameny

Toulky krkonošskou minulostí, Theodor Lokvenc, Hradec Králové 1978, nakladatelství Kruh
Krkonoše, podkrkonoší 3 (vlastivědný sborník), Hradec Králové, 1967, nakladatelství Kruh
Oronyma Krkonoš, Ivana Šmejdová, Praha 1984, diplomová práce
Hrad Štěpanice, Petr malinký a Veronika Krátká, Praha 1983, studentská práce
Historie dolování rud v Krkonoších a stav lokality Obří důl v Krkonoších, Miroslav Zeman,
Hradec Králové, diplomová práce